

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті на прикладі Київської області проаналізовано сучасний стан соціального захисту сімей з дітьми в сільській місцевості та визначено основні напрями її удосконалення.

В статье на примере Киевской области проанализировано современное состояние социальной защиты семей с детьми в сельской местности и определены основные направления ее усовершенствования.

In the article on the example of Kiev region analyzed the current state of social protection of families with children in the countryside and determined the main directions of its improvement.

Ключові слова: соціальний захист, державні допомоги, сільські території, сім'ї з дітьми.

Визначальним елементом територіальних соціально-економічних систем, без якого не можливий їхній розвиток, є люди. Усвідомлюючи це, кожна розвинена соціально орієнтована держава своїм першочерговим обов'язком вважає забезпечення гідного рівня життя власних громадян, а також сприянню кількісному та якісному відтворенню людського капіталу. В українському законодавстві дане положення закріплене в найвищому законі – Конституції України. Проте де-факто в процесі реформування національної економіки та суспільних відносин цій функції держави відводилася другорядна роль.

Через впевненість у всесильності ринкових механізмів та конкуренції поглибилась демографічна криза та прискорилися деградаційні процеси в сільській місцевості. Щороку чисельність селян зменшується в середньому на 1,1 відсотка, або на 174,2 тис. осіб, що дорівнює населенню 340 сіл або 2 адміністративних районів. Серед причин скорочення кількості сільських жителів на перше місце виходять природні чинники: зростання смертності та зниження народжуваності. Так, наприклад, у 5 відсотках сіл протягом п'яти останніх років зовсім не було народжених.

Для стабілізації ситуації необхідним є підтримання престижу сім'ї та відновлення традицій багатодітності, насамперед у сільській місцевості. Основною перешкодою втілення цього в життя є низький рівень матеріального добробуту. Високий рівень безробіття через відсутність місць прикладання праці в сільській місцевості, низький рівень оплати праці ускладнює процес розв'язання проблеми зубожіння селян. За статистикою ООН, за межею бідності в Україні знаходиться 78% громадян. Основним критерієм цієї межі є рівень витрат однієї людини на день – 17 доларів. Виходячи з цього, можна припустити, що 99% селян знаходиться за межею бідності.

Особливо складна ситуація у сімей з дітьми. Причому, як свідчать статистичні дані, чим більша кількість у домогосподарстві неповнолітніх дітей, тим нижчим є рівень його матеріального добробуту. Тому селяни в переважній більшості не в змозі самотійно забезпечити не тільки елементарні потреби

дітей, але й створити умови для їх всебічного та гармонійного розвитку. В таких умовах частину витрат повинна брати на себе держава через систему соціального захисту.

Законодавчі перетворення у сфері соціального захисту та адаптації населення до ринкових перетворень в Україні вже започатковано. Прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку сімей з дітьми: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми » та інші.

Щодо наукового опрацювання проблеми соціального захисту, то найбільше їй приділяють уваги вчені-юристи. В економічній науці існує досить небагато комплексних, фундаментальних праць з даного питання. Як правило, в цих дослідженнях розглядається система соціального захисту населення загалом, а підтримці сімей з дітьми майже не приділяється уваги.

Мета даної статті – проаналізувати сучасний стан соціального захисту сімей з дітьми та визначити основні напрями його удосконалення.

Сучасна система соціального захисту населення не в повній мірі виконує покладені на неї функції через відсутність єдиного підходу до визначення нужденності сім'ї, адресності надання державних допомог, чіткого та якісного контролю за цільовим використанням одержаних коштів. Це призводить до негативних соціальних (незахищеність малозабезпечених сімей, соціальне сирітство) та економічних (зниження трудової активності селян на ринку праці) наслідків.

Прогалини в системі соціального захисту сімей з дітьми особливо явними стали у 2005–2006 роках з підвищення розміру допомоги при народженні дитини. В умовах відсутності чітких критеріїв контролю за цільовим використанням коштів соціально неблагополучні верстви населення почали «заробляти», народжуючи другу, третю і наступну дитину. Не маючи змоги забезпечити належні умови для немовляти, вони відмовлялися від нього. Як наслідок, збільшилась кількість дітей в будинках дитини, закладах сімейного типу або в сім'ях опікунів чи піклувальників, що створило додаткове навантаження на фінансово-бюджетну систему держави.

Недосконалість підходів визначення необхідності сім'ї у допомозі не всі селяни, які потребують соціального захисту держави, можуть скористатися своїми правами. Так, через відсутність власного чи соціального житла люди не можуть зареєструватися, відповідно оформити належним чином народження дитини та отримати соціальну допомогу.

Незважаючи на те, що 90 % селян знаходиться за межею бідності, найбільше відмов у наданні допомоги малозабезпеченим сім'ям (табл. 1). Це відбувається через недосконалість методики її розрахунку. Причинами відмови є наявність у власності земельних ділянок та паїв або застосування при розрахунку не прожиткового, а гарантованого мінімуму, розмір якого

становить для працездатної особи 201 грн.

Позитивна динаміка надання допомоги по догляду за дитиною віком до 3-х років, а також допомоги саодиноким матерям, спостерігається не за рахунок поліпшення демографічної ситуації. Щодо допомоги саодиноким матерям, то внаслідок низького рівня матеріального добробуту, жінки змушені заради допомоги нехтувати сімейними цінностями. Лише за останні двадцять років кількість дітей, народжених поза шлюбом у сільській місцевості, зросла на 25 відсотків.

Щодо допомоги на дітей віком до 3-х років, то протягом останніх років відбулися зміни в порядку її призначення (зміни, які були внесені у 2008 році у Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»). Сім'я, яка виховує дитину до досягнення нею трирічного віку, у випадку, якщо її сукупний дохід не перевищує прожиткового мінімуму для працездатної особи, отримала право звернутися за призначенням зазначеної допомоги незалежно від зайнятості інших працездатних членів сім'ї. Так, у 2008 році 821 сім'я отримувала допомогу у підвищеному розмірі, з них непрацездатних членів сім'ї – 115 осіб, у 2009 році – 2110 сімей та 313 осіб не були зайнятими без поважних причин, протягом 2010 року спостерігається тенденція до збільшення кількості сімей до 7281 та 10436 відповідно, а також кількості незайнятих осіб 3544 та 5463 відповідно.

Таблиця 1

Динаміка звернень та надання державних допомог сім'ям з дітьми в Київській області у 2008–2010 роках*

Вид допомоги	2008				2009				2010			
	місто		сільська місцевість		місто		сільська місцевість		місто		сільська місцевість	
	кількість звернень, осіб	призначення, %	кількість звернень, осіб	призначення, %	кількість звернень, осіб	призначення, %	кількість звернень, осіб	призначення, %	кількість звернень, осіб	призначення, %	кількість звернень, осіб	призначення, %
Допомога при народженні дитини	10496	98,2	9971	99,9	10580	99,0	10668	99,1	10075	99,0	10140	99,7
Допомога по догляду за дитиною до 3 років	10497	99,4	10165	99,5	12395	99,7	12558	98,8	17616	99,1	19085	99,1
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку	1503	100	1771	100	1591	100	2210	100	1879	99,2	2034	99,3
Допомога на дітей саодиноким матерям	2681	98,9	3108	96,4	2809	97,5	3027	94,9	3313	92,7	3395	92,8

* Джерело: за даними Головного управління праці та соціального захисту населення Київської обласної державної адміністрації

Зміна порядку надання державних допомог в умовах низького рівня оплати праці в сільській місцевості призвела до негативних наслідків. Досить часто особам, які отримують допомогу, немає необхідності шукати інших засобів для

існування (розмір допомоги подекуди досягає рівня мінімальної заробітної плати) або ж вони зайняті у тіньовому секторі та не декларують свої доходи.

Зважаючи на недоліки в системі соціального захисту сімей з дітьми, одним із пріоритетних напрямів реформування системи соціального захисту в Україні є адресність надання допомог, тобто спрямування виплат на підтримку сімей з низьким рівнем доходів на основі врахування їх матеріального та майнового стану. На нашу думку, для більшої адресності та соціальної справедливості необхідно розробити механізми стимулювання до зайнятості та повернення до трудової діяльності працездатних осіб, що не працюють і отримують державну допомогу. Для цього слід використовувати корисні для громади роботи та послуги. В багатьох країнах Європи надання соціальної допомоги сім'ям так чи інакше пов'язано із залученням працездатних осіб до громадських робіт, але кількість відпрацьованих годин відрізняється. Вважаємо, що розроблення механізму залучення працездатного незайнятого населення до громадських робіт могло б бути «перепусткою» сім'ї до отримання державних допомог у підвищеному розмірі.

Виходячи з вищевикладеного, для ефективного реформування сфери соціального захисту, на нашу думку, слід:

- ❖ проводити масштабні інформаційно-роз'яснювальні кампанії, які матимуть не одноразовий, а системний характер, із врахуванням таких принципів: відкритість – інформація має розповсюджуватися без будь-яких обмежень з огляду на соціальний статус, наближення до певного працівника системи, етнічну чи релігійну приналежність; доступність – інформація має бути зрозумілою, поданою без зайвих подробиць; адресність – кожна цільова аудиторія потребує певного виду інформації;

- ❖ застосувати міжнародний досвід при наданні соціальних допомог, зокрема співробітництво між центром зайнятості та управліннями праці щодо громадських робіт;

- ❖ нові підходи до оцінки доходів для надання соціальних допомог (часто витрати сім'ї в десятки разів перевищують доходи сім'ї);

- ❖ дослідження інформації, яка наведена заявником про витрати на життя і джерела покриття, використання часу, зусилля на пошук роботи;

- ❖ доступ спеціалістів управління до електронних систем даних про земельні ділянки та паї, житлові будинки, транспортні засоби, які перебувають у власності сім'ї;

- ❖ скорочення документообігу;

- ❖ у роботі соціальних інспекторів застосовувати вертикальну модель, тобто підзвітність центральному органу;

- ❖ побудова роботи соціального інспектора за схемою: перевірка даних в електронному вигляді – перевірка на дому – оцінка – прийняття рішення;

- ❖ зменшення винятків із нормативно-правових актів (і виключень із винятків).